

Κώστας Βούλαρης, Στο όνειρο πάντα η Πελοπόννησο, εκδ. Γαβριηλίδης, 2002, σσ. 150

Πέρασε μισός αιώνας από το «τέλος» του εμφύλιου πολέμου. Πόσοι θυμούνται πια τους νεκρούς της αλληλοσφαγής; Αυτούς που μείνανε άθαφτοι στα βουνά! Τους εκτελεσμένους στους «συνήθεις τόπους», πίσω από νοσοκομεία, εκκλησίες και φυλακές! Η νικήτρια τάξη κήρυξε τη λήθη αμέσως μετά τη λήξη των μαχών, ενώ ταυτόχρονα συνέχιζε τις εκτελέσεις και κρατούσε χιλιάδες αγωνιστές στις φυλακές και στα στρατόπεδα. Οι νικητές μιλούσαν υποκριτικά για λήθη: ήθελαν να σκεπαστούν με τη σιωπή οι αγριότητες των συμμοριών και του επίσημου κράτους. Και η ηττημένη Αριστερά, εγκλωβισμένη στον τρόπο του μετεμφυλιακού κράτους, άφηνε και αυτή τη λήθη να σκεπάζει βιώματα και συναισθήματα.

Ωστόσο, οι εικόνες του τραγικού μεγάλου των αγωνιστών δούλευαν υπόγεια, οργάνωναν σιωπηρά τη μετάπλασή τους σε χρονικά, σε αφηγήσεις και σε έργα της λογοτεχνίας. Δεν είναι συνεπώς τυχαίο ότι, κυρίως μετά την πτώση της δικτατορίας, άρχισαν να δημοσιεύονται, με αυξούσα πυκνότητα, χρονικά, αφηγήσεις και συνθετικά έργα, γραμμένα από πρωταγωνιστές του αγώνα, από απλούς αγωνιστές, αλλά και από επαγγελματίες ιστορικούς. Σ' αυτή την άνθηση του λόγου των ηττημένων, σ' αυτές τις ιστορίες των «αφανών», το μερίδιο της λογοτεχνίας είναι το μικρότερο.

Το παρουσιαζόμενο βιβλίο δίνει την εντύπωση χρονικού. Όλα τα στοιχεία εξάλλου, ονόματα, μάχες, τόποι και αριθμοί, αντιστοιχούν στην πραγματικότητα. Όμως,

παρά την πρώτη εντύπωση, το βιβλίο του Κώστα Βούλαρη είναι έργο λογοτεχνικό. Διαβάζοντάς το κανείς, θυμάται ανατόφευκα την *Κάθοδο των εννέα*, του Θανάση Βαλτινού. Το βιβλίο εκείνο καταγράφει, με ωμό, ποιητικό ρεαλισμό, την τραγωδία μιας ομάδας ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού (ΔΣ), αποκομμένων, αβοήθητων, ανθρώπινων όντων που βαδίζουν ανατόφευκα προς το θάνατο. Το βιβλίο του Βούλαρη, αντίθετα, καταγράφει και υψώνει στο επίπεδο του τραγικού τα γεγονότα του εμφύλιου σ' ολόκληρη σχεδόν την ορεινή Πελοπόννησο: τη διαδικασία εξόντωσης των αριστερών από τους πρώην ταγματασφαλίτες και τις συμμορίες της Δεξιάς, τη δημιουργία του νέου αντάρτικου, τις ελπίδες που γέννησε στους φτωχούς χωρικούς και τη συγκινητική συμμετοχή τους. Στη συνέχεια, την οργάνωση του κράτους και την απαρχή της αντίστροφης πορείας, που κλιμακώνεται σε ένα υποβλητικό ρέχφιερ για την εξόντωση και του τελευταίου μαχητή στα χιονισμένα βουνά της Πελοποννήσου.

Η όραση του συγγραφέα δεν είναι μονόπλευρη. Με μια αδιάκοπη μεταλλαγή οπτικής γωνίας, φωτίζει και τις δυο όψεις των γεγονότων. Και τα δυο στρατόπεδα, αλλά κυρίως αυτό που είναι η δική του μέριμνα: το στρατόπεδο των κινητημένων, που πιστεψαν ότι μπορούν να δημιουργήσουν μια σοσιαλιστική κοινωνία και θυσίαστηκαν «σε άνιση πάλη κι αγώνα». Αλλά η ματιά του Κ.Β. δεν είναι ουδέτερη. Βλέπει ποιους συγκροτούν το ένα στρατόπεδο: πρώην ταγματασφαλίτες, προδότες, χίτες, «εθνικό-

φρονες» και το οργανωμένο κράτος της αστικής τάξης. Από την άλλη, μαχητές της «Εθνικής» Αντίστασης και νέα παιδιά που τα συνεπήρε το όραμα μιας νέας κοινωνίας. Διπλή οπτική, και η καρδιά πάντα με το μέρος αυτών που πρόκειται να θυσιαστούν για ένα απραγματοποίητο όνειρο. Το «Όνειρο πάντα στην Πελοπόννησο» είναι η συγκλονιστική πραγμάτωση της γνώσης και των συναισθημάτων ενός συγγραφέα που γεννήθηκε δέκα χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου.

Η διπλή οπτική καθόρισε ως ένα βαθμό και τη γλώσσα του βιβλίου: αφηγήσεις ανταρτών, χωρικών, κρατικών οργάνων, συμμοριτών της Δεξιάς, αφηγήσεις με την τραχιά γλώσσα των χωρικών, με μια παράξενη μισολόγια γλώσσα, καθώς και με την ξύλινη καθαρεύουσα των κρατικών οργάνων ή των δεξιών κυνηγών κεφαλών. Η διπλή γλώσσα του βιβλίου και οι χρονικές μετατοπίσεις ξενίζουν στην αρχή. Εν τέλει, ο αναγνώστης διαπιστώνει ότι οι αντιφάσεις αυτές αντιστοιχούν στα αντιφατικά γεγονότα των δυο κόσμων που συγκρούστηκαν τότε χωρίς έλεος.

Ας σκιαγραφήσουμε λοιπόν την ανέλιξη της αφήγησης. Ο εμφύλιος πόλεμος στην Πελοπόννησο αρχίζει από το 1942, με τη δημιουργία οργανώσεων που θα αντιμετώπιζαν την «κομμουνιστική απειλή». Το 1943, ο ΕΛΑΣ ήλεγχε ήδη τον ορεινό όγκο του Πάρωνα. Αλλά, παράλληλα με την ανάπτυξη του ΕΛΑΣ, οργανώνονταν και τα προδοτικά τάγματα ασφαλείας. Από το 1943 αρχίζουν οι επιδρομές γερμανών και ταγματασφαλιτών, με επικεφαλής τον Παπαδόγκωνα, και οι μαζικές εκτελέσεις. Ο συγγραφέας ανατρέπει με αριθμητικά στοιχεία τα ψεύδη περί μαζικών εκτελέσεων από την πλευρά των ανταρτών. Οι εκτελεσμένοι εξάλλου ήταν «ιταλορουφιάνοι και

συνεργάτες των γερμανών». Αλλά, βέβαια, το πρόβλημα δεν είναι απλώς ποσοτικό. Είναι πολιτικό.

Εμφύλιος ήδη από την κατοχή! Και ήθε η απελευθέρωση και η Βάρκιζα. Η ανάξια ηγεσία ζητούσε από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ να «παραδώσουν τα όπλα. Όχι τους αξιωματικούς τους». Αυτοί «παρέδωσαν τους αξιωματικούς» και «έκριναν τα όπλα». Σωστή αντίδραση, αντίθετη με την ηττοπάθεια της ηγεσίας, από μαχητές που «καλά καλά δεν ήξεραν ποιος γεννήθηκε πρώτος: ο Μαρξ ή ο Λένιν».

Οι κινηημένοι αγωνιστές έφευγαν στα βουνά. Κρύβονταν σε σπηλιές από το 1945. Ολόκληρο το 1945 και το 1946 συνεχίστηκαν οι διωγμοί και οι δολοφονίες, αλλά και μια παράξενη «δυναδική» εξουσία: Οι παράνομοι γύριζαν ελεύθεροι και οπλισμένοι. Ο Ριζοσπάστης κυκλοφορούσε ελεύθερα. Τον Ιούνιο του '46, η πρώτη ανταρτομάδα απόπλισε τους χίτες στο Μαίναλο. Η πρώτη μάχη του εμφυλίου στο Μαυριά δόθηκε στο Μαίναλο, αλλά το ΚΚΕ διατηρούσε ακόμα γραφεία στην Τρίπολη, οι φυλακίσεις είχαν αρχίσει από το 1945 κ.λπ. Χαρακτηριστική ήταν η διστακτικότητα της καθοδήγησης του ΚΚΕ για έναρξη του ένοπλου αγώνα (ως γνωστόν, έτσι χάθηκαν πολύτιμες δυνάμεις, ενώ παράλληλα οργανωνόταν το κράτος με τη βοήθεια των αγγλων).

Και όμως, το κράτος της Δεξιάς «δεν είχε δέσει ακόμα». Ο στρατός «δεν ήταν ακόμα δικός τους». Το νέο αντάρτικο γεννιόταν μέσα στο κρύο, τη βροχή, την πείνα, το ξενύχτι, τις πορείες. Μάχες, αίμα, θάνατος. Αλλά «η έκβαση του πολέμου είχε ήδη κριθεί». Όπως γράφει ο Κ.Β.: «Απλοϊκά σκεπτόταν η ηγεσία μας. Το βάθος της ήττας καθορίστηκε από την ταλάντευση». Η έναρξη του αντάρτικου «έπρεπε να γίνει

απότομα, ταντόχρονα, γρήγορα, σε όλη τη χώρα, και στις πόλεις και στα βουνά».

Περνάμε στο 1947. Ο συγγραφέας καταγράφει μάχες, την κατάληψη πόλεων, τη δημιουργία του αρχηγείου Πελοποννήσου, αλλά και την ανυπαρξία επαφής με το κόμμα, την πείνα των ανταρτών που «γύριζαν στα βουνά νηστικοί και ξεθεωμένοι», καθώς και την αντίφαση: διέλυαν τους χίτες («οι χίτες χάθηκαν») και οι αντάρτες «περνούσαν από τα χωριά τραγουδώντας αντάρτικα τραγούδια».

Όμως, το κράτος οργανωνόταν. Ο Σοφούλης έκανε τάγματα εθνοφρουράς. «Γέμισε ο Μωριάς φαντάρους». Οι επιθέσεις των ανταρτών συνεχίζονταν, αλλά οι εφεδρείες λιγότευαν. Η αντίστροφη μέτρηση είχε αρχίσει. Το καίκι, που ήρθε τον Ιούνιο του 1948 από την Αλβανία φορτωμένο με όπλα, ενίσχυσε τη δύναμη των ανταρτών. Αλλά ο στρατός εκκένωνε τα χωριά. «Οι πιο μεγάλοι είχαν πάει φαντάροι». «Έρχονταν αντάρτες 17 και 18 ετών». Στο μεταξύ, η γραφειοκρατία οργάνωνε στα ανταρτοκρατούμενα βουνά Αρχηγεία, Μεραρχίες, Γυμνάσια, Λαϊκή Διδασκαλική Ακαδημία, έφτιαχνε σφραγίδες, γαλόνια, οργάνωνε γιορτές. Ο ΔΣ ήλεγχε μεγάλο μέρος του ορεινού όγκου της Πελοποννήσου και η καθοδήγηση πίστευε ότι «οι συνθήκες είχαν ωριμάσει για το πέρασμα σε ανώτερες μορφές πάλης». Και ο Κ.Β. σημειώνει: «Για να φτιάξουμε ταχτικό στρατό αρχίσαμε από τα γαλόνια». Και συμπληρώνει: «Η ηγεσία μας δεν ήξερε τι θα πει πόλεμος. Ήταν ξεκομμένη από τα πράγματα».

Η επίσημη τρομοκρατία εντεινόταν. Πέντε χιλιάδες συλλήψεις στην Πελοπόννησο. Αφορισμοί στις εκκλησίες. «Όποιος σκοτώνει έναν αντάρτη αγιάζει η ψυχή του». Εξήντα χιλιάδες ένοπλοι. Πεντακόσιες χιλιάδες δεξιόι, διωσίλογοι, προδότες και ταγμα-

τασφαλίτες, απέναντι στους ξεπόλητους και πεινασμένους αντάρτες του ΔΣ. Μαζικές καταδίκες και εκτελέσεις ανταρτών και αριστερών, και η καθοδήγηση να βάζει καθήκον: «η Πελοπόννησος πρέπει να τσακίσει την εκστρατεία του μοναρχοφασισμού».

Οι αντάρτες συνέχισαν την ηρωική δράση τους, χτυπούσαν πόλεις και χωριά, αλλά το τέλος αυτής της τραγικής εποποιίας ήταν προδιαγεγραμμένο.

Στο έκτο κεφάλαιο του βιβλίου καταγράφεται η ατελεισμένη αντίσταση και ο θάνατος των τελευταίων μαχητών του ΔΣ. Αλλά, αντί για οποιαδήποτε «κατάληξη» εκ μέρους μου, γλομή μπροστά στην τραγικότητα των γεγονότων, θα παραθέσω το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου με το οποίο τελειώνει την αφήγησή του ο Κώστας Βούλγαρης:

«Δάχρυα πολλά με καίγανε, μονάχος κι έγγραφα, τι ήμουν εγώ, μιλώντας έτσι με,

χρόνια και χρόνια ζωντανεύοντας χαμένα πρόσωπα, κι απ' τα παράθυρα έμπαινε

δόξα, χρυσό σκοτεινιασμένο φως, τριγύρω μπάγχοι και τραπέζια και

παράθυρα, καθρέφτες ως τον κάτω κόσμο. Κι ήρθανε ο ένας μετά τον άλλο ξεπερνούοντας, ο Πόρπορας, ο Κονταξής, ο Μάρκος, ο Γεράσιμος, μια σκούρα πάχνη τ' άλογα κι η μέρα όπως ελόξευε

Ήρθε ο Σαρφής, ο Τσάκωνας, ήρθε ο Φαρμάκης, ο Τορέγας, ο

Πήραμε τον κατήφορο, στάχτη παντού, καμένο χώμα, σίδερο, πάνω στις πόρτες ένα μαύρο Χ και το 'ξερες εδώ πέρασε ο θάνατος, μέρες και νύχτες με τα πολυβόλα που θερίζαμε

κι άκουγες ωχ και τίποτ' άλλο. Κι ήρθανε

πολλοί. Μπροστά τους ο Τζανής, ο Παπαρίζος, ο Ελεμίνογλου, πιο πίσω ο Λαζαρίδης, ο Φλασκής, ο Κωνσταντόπουλος – σε τις εκκλησιές τους διάβασαν, τους θάψανε, κανείς δεν ξέρει σε τι χώματα.

κι άλλοι πολλοί καβάλα στον καιρό κι ανάμεσα κορίτσια του χαμού, ξεπόρτισαν, ο πυρετός η πείνα, εστάθηκαν στον τοίχο, εφύσαγε κακός αέρας. Κι ήρθανε

η Λίτσα κι η Φανή γλυκομηλιές

Ήρθαν οι μέρες του σαράντα τέσσερα
κι οι μέρες του σαράντα οχτώ.
Κι από την Πελοπόννησο ως τη Λάρισα
βαθύτερα ως την Καστοριά,
πάνω στο χάρτη μαύρο μόλεμα

Βαστώντας το ντουφέκι του σπασμένο ήρθε ο Προσόρας,
ο Μπακρουσιώρης, ο Αλαφούζος, ο Ζερβός,
στη σύναξη ζυγώσανε. Κοιτάχτε, εφώναξα,
κοιτάξαμε.

Το φως πλημμύρα, ο καρποφόρος ήλιος
μνήμη των αφανών. Τα χρόνια πέρασαν, ασπρί-
σαμε, τους έλεγα.

Ήρθε ο Τζεπέτης, ο Ζαφόγλου, ο Μαρκουτσάς,
στρωθήκαμε στο μπάγκο και
στην άκρη ο Κωνσταντίνος έτσι νοσηλεύοντας
το πόδι του.

Σιγά σιγά οι φωνές γαλήνεψαν.

Σιγά σιγά, όπως ήρθανε, χαθήκανε.
Πήρανε το λαγκάδι, αέρας, χάθηκαν».

Ευτύχης Μπιτσάκης

Tihanyi Lajos, Το πορτρέτο του Τριστάν Τζαρά, 1926